

TEISĖJŲ KOLEKTYVINIŲ DARBO TEISIŲ ĮGYVENDINIMO YPATUMAI

Rytis Krasauskas

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos
Privatinės teisės institutas
Elektroninis paštas: rkrasauskas@mruni.eu

Pateikta 2023 m. liepos 26 d., parengta spaudai 2023 m. spalio 16 d.

DOI: 10.13165/JUR-23-30-2-05

Santrauka. Teisėjai turi pagrindines kolektyvines teises, t. y. jie, atstovaujami tinkamai įgaliotų profesinių organizacijų, turi teisę dalyvauti socialinės partnerystės procesuose, taip pat ir teisę nustatyta tvarka inicijuoti kolektyvinį darbo ginčą dėl intereso ir teisę streikuoti. Norėdami maksimaliai jas realizuoti, teisėjai turi užsitikrinti tinkamą savo interesų atstovavimą, todėl jiems siūloma atitinkamai koreguoti jau veikiančių teisėjų profesinių organizacijų įstatus arba steigti teisėjų profesinę sąjungą.

Socialinės partnerystės, kurioje dalyvauja teisėjai, specifiką lemia jų teisinio statuso ypatumai. Teisėjų atstovams derinant teisėjų darbo, socialinius ir ekonominius interesus tiek, kiek jie susiję su papildomų biudžetinių asignavimų poreikiu, darbdaviui plačiau prasme atstovauja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija. Su papildomų biudžetinių asignavimų poreikiu nesusiję teisėjų interesai gali būti derinami (i) teisėjams dalyvaujant Visuotiniame teisėjų susirinkime ir konkretaus teismo, kuriame teisėjas atlieka savo pareigas, teisėjų susirinkime, (ii) tinkamai įgaliotoms teisėjų profesinėms organizacijoms derantis su Teisėjų taryba tose srityse, kuriose ši įgyvendina darbdavio plačiau prasme atstovo pareigas. Teisėjų tarybos kompetencija, be kita ko, apima ir teisėjų darbo, socialinių ir ekonominių interesų atstovavimą, todėl jei teisėjai nori pasiekti palankiausių rezultatų, šioje srityje turėtų būti efektyvus Teisėjų tarybos ir teisėjams atstovaujančių profesinių organizacijų bendradarbiavimas.

Reikšminiai žodžiai: teisėjų teisinis statusas; socialinė partnerystė; kolektyvinės teisėjų darbo teisės; teisėjų kolektyvinis atstovavimas; teisėjų profesinės organizacijos; teisėjų teisė į streiką.

Įvadas

Vienas iš pagrindinių darbo santykių¹ teisinio reguliavimo ypatumų – jo dualumas derinant valstybinį (centralizuotą) ir kolektyvinį sutartinį teisinio reglamentavimo metodus². Subalansuotas šių metodų taikymas pasinaudojant tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose³ formalizuotais socialinės partnerystės mechanizmais, tiek įgalinančiais socialinius partnerius skirtingais lygmenimis ir formomis derinti darbo, socialinius ir ekonominius interesus, tiek skirtais spręsti kolektyvinius darbo ginčus dėl teisės arba intereso, sudaro prielaidas tvariam, pasitikėjimu ir geranoriškumu grindžiamam darbo santykių reglamentavimui.

Vis dažnesni atvejai, kai, siekdami apginti savo darbo, socialinius ir ekonominius interesus, visuotinai pripažintais socialinės partnerystės mechanizmais naudojasi Europos Sąjungai priklausančių valstybių teisėjai. Ne kartą teise į streiką naudojosi Ispanijos teisėjai⁴, dviejų savaitių streiką 2023 m. gegužės mėnesį, palaikydami teismų tarnautojus, paskelbė Kroatijos teisėjai⁵. Nyderlanduose vyksta kolektyvinės derybos dėl teisėjų darbo apmokėjimo⁶. Pastaraisiais metais vis labiau girdimas Lietuvos teisėjų nepasitenkinimas

1 Šiame straipsnyje minimi „darbo santykiai“ suprantami plačiąja prasme.

2 Apie tai plačiau žr. Rytis Krasauskas, Ingrida Mačernytė-Panomarioviėnė, „Social Partnership as a Method of Legal Regulation of Employment Relations: The Case of Lithuania“, *Baltic Journal of Law & Politics* 15, 2 (2022): 1–28, <https://content.sciendo.com/view/journals/bjlp/bjlpoverview.xml>.

3 Apie tarptautines organizacijas ir jų priimamus socialinei partnerystei įgyvendinti reikšmingus teisės aktus žr. Rytis Krasauskas ir kt., *Kolektyvinė darbo teisė: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 30–113. Lietuvoje socialinės partnerystės mechanizmai pirmiausia įtvirtinti Lietuvos Respublikos darbo kodekse („Lietuvos Respublikos darbo kodeksas“, TAR, 2016, Nr. 2016-23709) (toliau – ir Darbo kodeksas), kuriame reglamentuojami socialinės partnerystės principai, šalys, lygmenys, formos. Tokio reglamentavimo išimtis, kurias apsprendžia, be kita ko, socialinėje partnerystėje dalyvaujančių darbuotojų ar jiems prilygintų asmenų teisinio statuso ypatumai, įtvirtintos atskiruose įstatymuose.

4 Apie tai žr. Esteban Villarejo, „Debate on legality of judiciary strike“, 2009 m. balandžio 13 d., <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2009/debate-on-legality-of-judiciary-strike>; Fernando Heller, „Spanish judges, prosecutors threaten government with indefinite strike“, EuroEFE.EURACTIV.es, 2023 m. gegužės 3 d., <https://www.euractiv.com/section/politics/news/spanish-judges-prosecutors-threaten-government-with-indefinite-strike/>.

5 „Croatian judges in a „white strike“ are demanding a 1.300 euro salary increase“, žiūrėta 2023 m. liepos 27 d., <https://www.slobodenpecat.mk/en/hrvatskite-sudii-vo-bel-shtrajk-baraat-zgolemuvanje-na-platite-za-1-300-evra/>; Mudassir Haider, „Civil Servants and Employees in Croatian Judicial Authorities Continue Strike, Demanding Higher Wages“, 2023 m. birželio 19 d., <https://bnn.network/world/croatia/civil-servants-and-employees-in-croatian-judicial-authorities-continue-strike-demanding-higher-wages/>

6 „Judges and prosecutors threaten unprecedented strike over working conditions“, *Dutch News*, 2023 m. vasario 22 d., <https://www.dutchnews.nl/2023/02/judges-and-prosecutors-threaten-unprecedented-strike-over-working-conditions/>.

dėl nepakankamo teismų finansavimo, teisėjų darbo apmokėjimo⁷ ir didelių darbo krūvių⁸. Teisėjai 2022 m. rugsėjo 16 d. vykusiame Visuotiniame teisėjų susirinkime priėmė sprendimą siekti „pasirašyti nacionalinį valdžių susitarimą, skirtą Lietuvos teisingumo sistemos finansavimo ir vystymosi problemoms spręsti“⁹. Europos administracinių teisėjų asociacija (AEAJ), siekdama atkreipti dėmesį į susidariusią kritinę Lietuvos teisėjų atlyginimų padėtį, 2023 m. kovo 20 d. atviru laišku¹⁰ kreipėsi į Lietuvos valdžios institucijas (Prezidentą, Seimą, Vyriausybę, Teisingumo ministeriją ir Teisėjų tarybą). Prieš daugiau nei dešimtmetį dėl ekonominės krizės sumažinto ir, šiai krizei pasibaigus, į buvusį lygį neatstatyto darbo užmokesčio problemą teisėjai ėmėsi spręsti individualiais veiksmais, masiškai teismuose inicijuodami bylas dėl žalos atlyginimo¹¹, jas nagrinėjant inicijuotos ir pradėtos trys konstitucinės justicijos bylos¹².

Visa tai patvirtina, kad teisėjai ne visada yra patenkinti darbo sąlygomis, o teismų savi-valdos bandymai inicijuoti efektyvų socialinį dialogą stringa. Periodiškai pasikartojantys¹³

-
- 7 Situacija dėl teisėjų darbo apmokėjimo pasikeitė nuo 2023 m. liepos 1 d., kai vykdomos valstybės tarnybos reformos kontekste įsigaliojo Lietuvos Respublikos teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo Nr. X-1771 pakeitimo įstatymas (TAR, 2023, Nr. 2023-11594) ir Lietuvos Respublikos pareigūnės algos (atlyginimo) bazinio dydžio nustatymo ir asignavimų darbo užmokesčiui perskaičiavimo įstatymas (TAR, 2023-06-09, Nr. 2023-11589).
 - 8 Apie nepakankamą teismų finansavimo problemą žr., pvz.: Lietuvos teisininkų draugijos valdybos kreipimasis „Neadekvatus teisėjų darbo užmokestis – grėsmė Lietuvos teisei valstybei“, 2021 m. lapkričio 23 d., <http://ltdraugija.lt/?p=1681>; „G. Nausėda: tokia padėtis kenkia teisėjų profesijos prestižui ir grasina teismų ateičiai“, *Delfi*, 2021 m. gruodžio 24 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/law/nauseda-tokia-padetis-kenkia-teiseju-profesijos-prestizui-ir-grasina-teismu-ateiciai.d?id=89039563>; „Europos administracinių teisėjų asociacija: Lietuvos teisėjų atlyginimų situacija pažeidžia teismų nepriklausomumo bei teisinės valstybės principus“, 2023 m. kovo 20 d., <https://lrta.lt/europos-administraciniu-teiseju-asociacija-lietuvos-teiseju-atlyginimu-situacija-pazeidzia-teismu-nepriklausomumo-bei-teisines-valstybes-principus/>; Egidijus Šileikis, „Teisėjų tarybos statuso aspektai teismų finansavimo kontekste“, 2023 m. balandžio 12 d., <https://www.teise.pro/index.php/2023/04/12/e-sileikis-teiseju-tarybos-statuso-aspektai-teismu-finansavimo-kontekste/>; Sigita Rudėnaitė „Silpstant teismų sistemai silpnėja pati teisinė valstybė“, 2023 m. sausio 23 d., <https://www.teismai.lt/sigita-rudenaite-silpstant-teismu-sistemai-silpneja-pati-teisine-valstybe/10785>; Božena Mozūraitienė, Nijolė Damlulė „Nepakankamas teismų finansavimas – grėsmė jų nepriklausomumui“, *Teismai.lt* 47, 4 (2022 m. gruodis): 11–15, https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2023/01/zurnalas_nr31_-210x2975mm.pdf ir kt.
 - 9 „Rezoliucija dėl situacijos Lietuvos Respublikos teismuose“, 2022 m. rugsėjo 16 d., <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/visuotinis-teiseju-susirinkimas/rezoliucija-del-situacijos-lietuvos-respublikos-teismuose/9715>.
 - 10 Europos administracinių teisėjų asociacijos (AEAJ) 2023 m. kovo 20 d. atviras laiškas, žiūrėta 2023 m. liepos 31 d., <https://lrta.lt/wp-content/uploads/2023/03/AEAJ-kreipimasis.pdf>.
 - 11 2023 m. balandžio 1 d. duomenimis daugiau nei 300 teisėjų buvo padavę skundus ir (arba) ieškinius siekdami iš valstybės prisiteisti žalos atlyginimą (Diana Krapavickaitė „Byla: 300 teisėjų – prieš valstybę“, *Kauno diena*, 2023 m. balandžio 1 d., <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/byla-300-teiseju-pries-valstybe-1119801>).
 - 12 Rengiant šį straipsnį Konstitucinio Teismo posėdžiui buvo rengiamos bylos Nr. 3/2023, 4/2023, 5/2023, žiūrėta 2023 m. liepos 25 d., <https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370>.
 - 13 Masiškai bylos pagal individualius teisėjų skundus (ieškinius) buvo nagrinėjamos ir anksčiau. Reaguojant į tai dar 2008 m. spalio 28 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos teisėjams nesumokėtos darbo užmokesčio dalies grąžinimo įstatymas (*Valstybės žinios*, 2008, Nr. 129-4917), kuriuo galiausiai nutarta grąžinti teisėjams nesumokėtą teisėjų darbo užmokesčio ir kitų neišmokėtų išmokų dalį.

teisėjų bandymai fundamentalias darbo teises ginti individualiai, inicijuojant bylas teismuose, negali pakeisti visaverčio pagrindiniais socialinės partnerystės principais grindžiamo teisėjų darbo, socialinių ir ekonominių interesų gynimo.

Straipsnyje, taikant loginį, analizės ir kitus mokslinio tyrimo metodus, siekiama atskleisti, kokias kolektyvines darbo teises teisėjams numato galiojantis teisinis reguliavimas. Vertinama, ar teisėjams yra taikomi (jei taip, tai kokia apimtimi) socialinės partnerystės mechanizmai ir ar teisėjai, gindami savo darbo, socialinius ir ekonominius interesus, turi teisę į Darbo kodekse įtvirtintą kolektyvinę savignyą.

Apie teisėjų nepriklausomumą, jų teisinį statusą, be kita ko, apimantį šį statusą atitinkančias teisėjų darbinės teises ir jų užtikrinimą parašytas ne vienas mokslinis straipsnis¹⁴. Tačiau iki šiol nėra nuoseklaus tyrimo, kuriame kompleksiskai būtų įvertinti teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo ypatumai.

1. Teisėjo teisinis statusas ir socialinė partnerystė

Teisėjas yra valstybės pareigūnas ir turi šiame bei kituose įstatymuose numatytus valstybės valdžios įgaliojimus (Lietuvos Respublikos teismų įstatymo¹⁵ 41 str. 1 d.), todėl jo teisinis statusas, palyginus jį su kitų darbuotojų, yra specifinis. Sykiu teisėjas yra darbuotojas plačiąja prasme, o dėl teisėjų darbo susiklostantys teisiniai santykiai prilyginami darbo santykiams, kurių ypatumus nustato Teismų įstatymas ir kiti įstatymai (Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo¹⁶ 4 str. 3 d. 5 p.). Teisėjas kaip ir kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą, teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas (šios teisės įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁷ 48 str. 1 d., 49 str. 1 d., detalizuojamos kituose tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose).

Įgyvendindami individualias darbo teises teisėjai, kaip ir kiti darbuotojai, turi savarankiškus interesus, daugiausia susijusius su tokių teisių apimtimi. Dažnu atveju būtent dėl intereso, o ne dėl teisės tarp teisėjų ir kitų subjektų (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios valdžios institucijų; atskirais atvejais ir teismų savivaldos institucijų), kurie pagal kompetenciją įgalioti priimti teisės aktus, reglamentuojančius teisėjų darbo sąlygas, kyla nesutarimų¹⁸.

14 Žr., pvz., Rasa Ragulskytė-Markovienė, „Teisėjo nepriklausomumo garantijos ir jų užtikrinimas Lietuvoje“, *Konstitucija ir teisinė sistema: Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2021), 185–235, ir ten nurodytus šaltinius.

15 „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649.

16 „Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas“, TAR, 2016, Nr. 2016-18825.

17 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Lietuvos Aidas*, Nr. 220; 1992, Nr. 33-1014.

18 Manytina, kad šiuo metu nagrinėjamos bylos pagal masiškai pateiktus teisėjų skundus (ieškinius) dėl žalos, kurią jie siekia prisiteisti kaip darbo užmokesčio nepriemoką, atlyginimo iš dalies gali būti vertinami ir kaip siekis tokiu būdu apginti bendrą visų teisėjų interesą – gauti teisėjo statusui adekvatų atlyginimą.

Darbo kodekse įtvirtinta, kad asmenys, dirbantys Užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais (taigi ir teisėjai), turi teisę būti atstovaujami profesinės sąjungos ir taip dalyvauti kolektyviniuose darbo santykiuose (165 str. 3 d.), įskaitant dalyvavimą socialinėje partnerystėje šakos, teritoriniu ar nacionaliniu lygmeniu (181 str. 5 d.), Lietuvos Respublikos trišalės tarybos veikloje (185 str. 2 d. 8 p.), vykdant kolektyvines derybas ir sudarant kolektyvines sutartis (186 str.), inicijuojant kolektyvinius darbo ginčus dėl interesų ir dalyvaujant tokių ginčų sprendime (234 str.).

Teisėjų darbo, socialinių ir ekonominių interesų gynimas, pasitelkiant visuotinai pripažintus darbo teisių gynimui skirtus socialinės partnerystės mechanizmus, taip pat ir kolektyvines derybas, kolektyvinės sutarties (susitarimo) sudarymą, kolektyvinio ginčo dėl intereso inicijavimą, *per se* nėra nesuderinamas su teisėjų teisiniu statusu ir negali būti laikomas teisėjų etikos pažeidimu. Šiuo aspektu paminėtina, kad Bangaloro teisėjų etikos principuose¹⁹ 4.13 punkte įtvirtinta: „Teisėjas gali steigti teisėjų asociacijas arba jungtis prie jų ar dalyvauti kitų organizacijų, atstovaujančių teisėjų interesams, veikloje.“ Dėl šios nuostatos Bangaloro teisėjų etikos principų komentare²⁰ teigiama, kad „teisėjas, naudodamasis asociacijų laisve, gali įstoti į profesinę sąjungą arba į profesinę asociaciją, įsteigtą siekiant pagerinti ir apsaugoti tarnybos ir darbo apmokėjimo sąlygas, arba kartu su kitais teisėjais steigti profesinę sąjungą arba tokios prigimties asociaciją. Nepaisant to, atsižvelgiant į teisėjo konstitucinio teisinio statuso ir užimamų pareigų ypatumus, teisėjui gali būti taikomi teisės streikuoti apribojimai.“ (176 p.).

Vienas ryškiausių pavyzdžių, patvirtinančių teisėjų kolektyvinį interesą įgyvendinant socialinę partnerystę dalyvauti kolektyvinėse derybose, buvo ir yra „užkoduotas“ teisėjų darbo apmokėjimo nustatymo mechanizme. Iki 2023 m. liepos 1 d. galiojusios redakcijos teisiniame reguliavime buvo nustatyta, kad teisėjų atlyginimams skaičiuoti taikomas bazinis dydis, nustatomas nacionalinėje kolektyvinėje sutartyje (Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo²¹ 3 str.). Šiuo metu pagal Lietuvos Respublikos pareiginės algos (atlyginimo) bazinio dydžio nustatymo ir asignavimų darbo užmokesčiui perskaičiavimo įstatymo²² 4 straipsnyje įtvirtintą teisinį reguliavimą nuo kasmet vykstančių kolektyvinių derybų dėl nacionalinės kolektyvinės sutarties rezultatų tiesiogiai priklauso asignavimų, skirtų teisėjams ir kitiems teismo darbuotojams (jų kvalifikacija ir atliekamo darbo kokybė turi tiesioginę įtaką teisėjų darbo kokybei ir krūviui) darbo užmokesčiui, perskaičiavimas. Nacionalinėje kolektyvinėje sutartyje gali būti susitariama dėl asignavimų darbo užmokesčiui įstaigoms perskaičiavimo, joje sutartas indeksavimo dydis taikomas perskaičiuojant

19 „Bangaloro teisėjų elgesio principai“, Haga, 2002 m., žiūrėta 2023 m. liepos 14 d., <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/03/bangaloro-teiseju-elgesio-principai.doc>.

20 United Nations Office on Drugs and Crime, *Commentary on the Bangalore Principles of Judicial Conduct* (UNODC/Judicial Integrity Group, 2007), 116.

21 „Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 131-5022; TAR, 2021, Nr. 2021-25134; TAR, 2023, Nr. 2023-11594.

22 „Lietuvos Respublikos pareiginės algos (atlyginimo) bazinio dydžio nustatymo ir asignavimų darbo užmokesčiui perskaičiavimo įstatymas“, TAR, 2023, Nr. 2023-11589.

įstaigoms skiriamus asignavimus darbo užmokesčiui, taip „sutartas asignavimų darbo užmokesčiui indeksavimo dydis nurodomas Lietuvos Respublikos atitinkamų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme“ (1 d. 2 p., 2 ir 4 d.). Nepaisant to, teisėjų atstovai nedalyvavo nei vienoje nuo 2019 metų vykstančiose kolektyvinėse derybose dėl nacionalinės kolektyvinės sutarties, kurioje susiderėta ir dėl teisėjams taikomo pareiginės algos bazinio dydžio.

Nei tarptautiniai, nei nacionaliniai teisės aktai nenustato alternatyvių nustatytiesiems Darbo kodekse, su teisėjų darbo sąlygų nustatymu susijusių interesų derinimo (pirmiausia tai daroma suinteresuotoms šalims inicijuojant kolektyvines derybas dėl kolektyvinės sutarties ir tokias sutartis pasirašant) ir dėl to kilusių kolektyvinių ginčų nagrinėjimo mechanizmų. Tai lemia, kad socialinei partnerystei, kurioje dalyvauja teisėjai, įgyvendinti ir teisėjų kolektyviniams ginčams dėl intereso nagrinėti *mutatis mutandis* turi būti taikomos analogiškus teisinius santykius reglamentuojančios Darbo kodekso nuostatos.

2. Socialinės partnerystės, kurioje dalyvauja teisėjai, šalys

„Socialinės partnerystės šalimis – socialiniais partneriais – laikomi darbuotojų atstovai ir darbdavių atstovai bei jų organizacijos, o partnerystės darbdavio (ar atitinkamais atvejais – darbovietės) lygmeniu – darbdavys ir darbuotojų atstovai.“ (Darbo kodekso 162 str. 1 d.). Lietuvos teisės aktuose eksplicitiškai nenurodoma, kokie subjektai laikytini (galėtų būti pripažįstami) socialinės partnerystės, kurios viena iš šalių yra teisėjai, šalimis. Todėl, siekiant užtikrinti teisėjų teisę dalyvauti socialinėje partnerystėje derinant ir įgyvendinant su jų darbo sąlygų nustatymu susijusius interesus ir pasinaudoti Darbo kodekse įtvirtintu kolektyvinių ginčų dėl intereso nagrinėjimo mechanizmu, be kita ko, būtina (i) vadovautis darbo teisės normų aiškinimo principu, pagal kurį „nustatant taikomos normos tikrąją prasmę, atsižvelgiama į šio kodekso ir aiškinamos normos tikslus ir uždavinius“ (Darbo kodekso 5 str. 3 d.), (ii) taikyti įstatymų analogijos taisyklę (Darbo kodekso 4 str. 1 d.).

2.1. Kolektyvinio teisėjų atstovavimo ypatumai

Pagal Darbo kodekso 165 straipsnio 3 dalį asmenims, dirbantiems Užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais kolektyviniuose darbo santykiuose, atstovauja profesinės sąjungos; „profesinės sąjungos taip pat individualiai gina savo narius ir jiems atstovauja individualiuosiuose darbo santykiuose“; „kolektyvinės derybos, kolektyvinių sutarčių sudarymas ir kolektyvinių darbo ginčų dėl interesų inicijavimas yra išimtinė profesinių sąjungų teisė“. Taigi pagal Darbo kodeksą teisėjams, kaip ir kitiems Užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais dirbantiems asmenims, kolektyviniuose darbo santykiuose turėtų atstovauti profesinės sąjungos. Todėl teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo kontekste svarbu atsakyti į klausimą, ar Lietuvos teisėjai, įgyvendindami iš asociacijų laisvės principo kylančią teisę

jungtis į organizacijas, turi teisę steigti būtent profesines sąjungas ir dalyvauti jų veikloje.

Siekiant atskleisti teisėjų teisės jungtis į profesines sąjungas turinį, pirmiausia paminėtina, kad iš asociacijų laisvės kildinamos teisėjų teisės jungtis į organizacijas ribojimai iš esmės yra siejami su ribojimais teisėjams dalyvauti politinėje veikloje. Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „teisėjams negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje“. Teismų įstatymo 44 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „teisėjams turi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose numatytas Lietuvos Respublikos piliečio teises ir laisves“, šio straipsnio 3 dalyje – „teisėjai turi teisę laisvai jungtis į teisėjų asociacijas ar kitokias nepolitines organizacijas, ginančias teisėjų teises, atstovaujančias jų interesams bei tenkinančias jų profesinius poreikius“. Kiek bendresnio turinio nei Teismų įstatymo 44 straipsnio 3 dalyje įtvirtintoji teisės norma, kuria detalizuojamas iš asociacijų laisvės principo kildinama teisėjų teisė vienytis į organizacijas, turinys įtvirtintas Teismų įstatymo 115 straipsnyje, kuriame, reglamentuojant savanoriškų teisėjų organizacijų steigimą, nustatyta, kad „teisėjai gali laisvai vienytis ir jungtis į teisėjų asociacijas ar kitas nepolitines organizacijas, atstovaujančias teisėjų interesams“. Manytina, kad teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo kontekste Teismų įstatymo 44 straipsnio 3 dalis su šio įstatymo 115 straipsniu yra susijusi kaip *lex specialis* su *lex generalis*. Vadinasi, teisėjai turi teisę laisvai jungtis tiek į „teisėjų asociacijas“, tiek į „kitokias nepolitines organizacijas, ginančias teisėjų teises, atstovaujančias jų interesams bei tenkinančias jų profesinius poreikius“.

Profesinės sąjungos nėra politinės organizacijos²³, todėl jos gali ginti teisėjų teises, atstovauti jų interesams ir tenkinti jų profesinius poreikius. Teisėjų profesinės sąjungos funkcijas visiškai galėtų atitikti ir kitokia organizacija (nepriklausomai nuo pavadinimo), kurios vienas iš pagrindinių veiklos tikslų – teisėjų darbo, profesinių, ekonominių ir socialinių teisių ir interesų gynimas, ir kuri savo veikloje vadovautųsi teismų įstatymu, profesinių sąjungų veiklą reglamentuojančiais įstatymais, Darbo kodeksu ir savo įstatais.

Šiuo metu Lietuvos teisėjams atstovauja dvi profesinės organizacijos, t. y. Lietuvos Respublikos teisėjų asociacija ir Apylinkių teismų teisėjų sąjunga²⁴. Šių asociacijų veiklos, įtraukiant joms priklausančių teisėjų atstovavimą, apimtis tiesiogiai ir pirmiausia priklauso nuo jų įstatuose apibrėžtų asociacijos veiklos tikslų²⁵. Tačiau įvertinus paminėtų teisėjų profesinių organizacijų įstatų²⁶ turinį, teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo ir

23 Pabrėžtina, kad Lietuvoje profesinės sąjungos nelaikytinos politinėmis organizacijomis. Pagal Lietuvos Respublikos politinių organizacijų įstatymą „politinė organizacija – pagal šį įstatymą įsteigtas viešasis juridinis asmuo – politinė partija arba politinis komitetas, kurių tikslas – tenkinti savo narių politinius interesus, padėti reikšti jų politinę valią ir siekti dalyvauti įgyvendinant valstybės ir (arba) Europos Sąjungos valdžią, savivaldos teisę“ (2 str. 7 d.) („Lietuvos Respublikos politinių organizacijų įstatymas“, TAR, 2022, Nr. 2022-19004).

24 Nacionalinė teismų administracija, žiūrėta 2023 m. liepos 18 d., <https://www.teismai.lt/lt/teismams/profesines-organizacijos/7161>.

25 Pagal Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymą (*Valstybės žinios*, 2004, Nr. 25-745.) „asociacijos veiklos tikslai <...> turi būti apibūdinti aiškiai ir išsamiai, nurodant veiklos sritis bei rūšis“ (12 str. 2 d. 4 p.).

26 „Lietuvos Respublikos teisėjų asociacijos įstatai“, žiūrėta 2023 m. liepos 18 d., <https://lrta.lt/wp-content/uploads/2022/03/Asociacijos-istatai-2015-04-17.pdf>; „Apylinkių teismų teisėjų sąjungos įstatai“, žiūrėta 2023 m. liepos 18 d., <http://www.att.lt/pagrindinis-puslapis/istatai>).

teisėjų atstovavimo įgyvendinant socialinės partnerystės mechanizmus aspektu, darytina išvada, kad, nepaisant atskirų socialinės partnerystės subjektams būdingų elementų (t. y. savo narių atstovavimą atskirose institucijose, teismuose), šios organizacijos neturi profesinėms sąjungoms būdingų įgaliojimų²⁷, sudarančių prielaidą joms visavertiškai atstovauti teisėjams įgyvendinant socialinę partnerystę. Šių institucijų įstatuose jų veiklos tikslai susiaurinti iki fragmentiško savo narių atstovavimo socialinėje partnerystėje, palyginti su Darbo kodekse įtvirtintomis tokio atstovavimo galimybėmis. Nei viena iš šių teisėjų atstovaujančių organizacijų savo įstatuose pagrindiniu tikslu nėra įvardijusi „savo narių (teisėjų) darbo, profesinių, ekonominių ir socialinių teisių ir interesų gynimo įgyvendinant socialinę partnerystę, Darbo kodekso 164 straipsnyje nurodytomis formomis“ ir atitinkamai nėra konkretizavusi savo veiklos sričių ir rūšių, bei įtvirtinusi kitų nuostatų, kurias įtvirtinti būtina pagal Profesinių sąjungų įstatymo 8 straipsnio 2 dalį.

Apribota šiuo metu veikiančių teisėjų profesinių organizacijų kompetencija, laikytina esmine kliūtimi ginant joms priklausančių teisėjų darbo, socialinius ir ekonominius interesus, visapusiškai išnaudoti socialinės partnerystės mechanizmus. Tam, kad šie mechanizmai būtų išnaudoti tinkamai, būtina arba atitinkamai įgalinti šiuo metu veikiančias teisėjų profesines organizacijas, arba teisėjai turėtų steigti teisėjų profesinę sąjungą.

2.2. Socialinės partnerystės, kurioje dalyvauja teisėjai, šalis, atstovaujanti darbdaviui, ir teisėjų savivaldos institucijų vaidmuo

Teisėjų darbo, socialinių ir ekonominių interesų įgyvendinimas tiesiogiai susijęs su tinkamu teismų finansavimu. Teismai finansuojami iš valstybės biudžeto (Teismų įstatymo 126 str.²⁸). Todėl tais atvejais, kai siekiama išspręsti teismų finansavimo, teisėjų darbo apmokėjimo, jų socialinių garantijų klausimus, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai susiję su teisėjų teisės į tinkamas darbo sąlygas užtikrinimu, teisėjų darbdaviui socialinėje

27 Pvz., Lietuvos teisėsaugos pareigūnų federacijos įstatuose („Lietuvos teisėsaugos pareigūnų federacijos įstatatai“, žiūrėta 2023 m. liepos 19 d., <https://www.ltpf.lt/istatai/>) aiškiai ir nedviprasmiškai įtvirtinta, kad „federacija yra socialinis partneris – darbuotojų atstovas“ (1.1 p.), juose eksplicitiškai įvardijami tikslai („atstovauti darbuotojų interesus kolektyviniuose darbo santykiuose“ (2.2.2 p.); „dalyvauti kolektyvinėse derybose“ (2.2.3 p.); „skatinti socialinę partnerystę su kitu socialiniu partneriu – darbdaviu“ (2.2.6 p.); ir kt.) ir teisės („sudaryti kolektyvines sutartis, kontroliuoti jų vykdymą“ (2.4.1 p.); „teikti pasiūlymus darbdaviui dėl darbo organizavimo įmonėje“ (2.4.2 p.); „vykdyti nevalstybinę darbo įstatymų laikymosi priežiūrą ir kontrolę“ (2.4.5 p.); „skųsti teismui darbdavio ir jo įgaliotų asmenų sprendimus bei veiksmus, prieštaraujančius teisės normoms, sutartims ar pažeidžiančius atstovaujamo asmens teises“ (2.4.7 p.); „teikti pasiūlymus valstybinės valdžios ir valdymo organams dėl norminių aktų darbo, ekonominių ir socialiniais klausimais priėmimo, pakeitimo ar panaikinimo“ (2.4.8 p.); „atstovauti Federacijos narių, taip pat į Federacijos sudėtį įeinančių profesinių sąjungų narių interesams teismuose, derybose su valstybės ir savivaldybių įstaigomis ir institucijomis, darbdavių organizacijomis“ (2.4.9 p.); „rengti susirinkimus, taip pat įstatymų nustatyta tvarka organizuoti mitingus, demonstracijas ir kitus masinius renginius“ (2.4.13 p.); ir kt.), susijusios su jos narių – pareigūnų – kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimu, jų darbo, socialinių ir ekonominių interesų gynimu.

28 Teismų įstatymo 126 straipsnyje nustatyta, kad „Teismai finansuojami iš valstybės biudžeto. Kiekvienas teismas turi savo atskirą išlaidų sąmatą. Įstatymų numatytais atvejais teismų sistema gali būti finansuojama iš kitų valstybės finansinių šaltinių“.

partnerystėje šakos ar nacionaliniu (tarpšakiniu) lygmeniu atstovauja Vyriausybė ar jos įgaliota institucija (Darbo kodekso 181 str. 2, 4, 5 d.). Paminėtais klausimais socialinė partnerystė, kurioje dalyvauja teisėjai, vykdoma už teisminės valdžios ribų.

Kiek sudėtingiau įvertinti, kokių vaidmenį, vykdant socialinę partnerystę, kurioje dalyvauja teisėjai, atlieka teisėjų savivaldos institucijos ir koks teisėjų savivaldos institucijų ir Teismų įstatymo 44 straipsnio 3 dalyje įtvirtintųjų teisėjų profesinių organizacijų santykis teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo kontekste.

Pagal Konstituciją teismų savivalda – teisminės valdžios nepriklausomumo garantas. Šiuo aspektu Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime²⁹ konstatavo, kad teisminės valdžios savivaldos būtinybė tiesiogiai susijusi su nepriklausomumu vykdant teisingumą, ir pabrėžė, kad „tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą“; „teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos“. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarime³⁰ akcentuota, kad „savivaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją negali būti pernelyg centralizuota“, todėl siekiant užtikrinti teisminės valdžios savivaldos veiksmingumą „visų pirma turi būti demokratiškai sušauktas įstatymo numatytas teisėjų (ar jų atstovų) susirinkimas, be kurio Teismo, kaip visavertės, savarankiškos valstybės valdžios, savivalda apskritai neįmanoma“.

„Teismų savivalda – teisėjų ir teismų teisė ir reali galia pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir kitus įstatymus laisvai ir savarankiškai, savo atsakomybe spręsti teismų veiklos klausimus“ (Teismų įstatymo 113 str.). Teismų savivaldos sistemą sudaro Visuotinis teisėjų susirinkimas, Teisėjų taryba, Teisėjų garbės teismas, teismo teisėjų susirinkimas (Teismų įstatymo 114 str. 1 d.).

Įtvirtinus teisę teisėjams teismų veiklos klausimus spręsti Visuotiniame susirinkime ir konkretaus teismo teisėjų susirinkime, sudaryta reali galimybė patiems teisėjams per tiesioginės demokratijos³¹ mechanizmus dalyvauti socialinėje partnerystėje, vykdomoje atitinkamai šakos (t. y. visų teismų) ir darbdavio (t. y. konkretaus teismo) lygiu³². Kitaip tariant, tokiu būdu sudaryta galimybė dėl daugelio klausimų (įskaitant darbo sąlygas, krūvius ir pan.), susijusių su teisėjų darbo sąlygomis, biudžetinių asignavimų ribose susitarti tiesiogiai.

Kiek kitaip teisėjų kolektyvinių darbo teisių įgyvendinimo kontekste vertintinas

29 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl teisėjų paskyrimo procedūros ir kitų Teismų įstatymo normų“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

30 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 51-1894.

31 Plačiau apie socialinės partnerystės įgyvendinimo būdus taip pat žr. Rytis Krasauskas ir kt., *Kolektyvinė darbo teisė: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 117.

32 Šiuo atveju socialinės partnerystės, kurioje dalyvauja teisėjai, lygmenys įvardyti *mutatis mutandis* taikant Darbo kodekso 163 straipsnio nuostatas.

vykdomosios teismų savivaldos institucijos Teisėjų tarybos³³ vaidmuo. Teisėjų tarybos teisinis statusas dėl teisėjų darbo sąlygų užtikrinimo yra dvejopas. Viena vertus, šios institucijos kompetencija daugiausia susijusi su darbdavio plačiąja prasme atstovo teisių ir pareigų įgyvendinimu, t. y. Teisėjų taryba (i) dalyvauja teisėjų parinkimo, skyrimo, jų veiklos vertinimo ir atleidimo procese (Teismų įstatymo 120 str. 3–4, 6–15 p.); (ii) priima sprendimus, nuo kurių tiesiogiai priklauso teisėjų darbo organizavimas (Teismų įstatymo 120 str. 5, 16–17¹, 19 p.); (iii) rengia ir įgyvendina teisėjų mokymų strategiją (Teismų įstatymo 120 str. 18 p.); (iv) „svarsto ir aprobeuoja pasiūlymus dėl teismų investicijų projektų ir pasiūlymus dėl teismų biudžetų projektų, pateikia juos Vyriausybei“ (Teismų įstatymo 120 str. 20 p.). Kita vertus, ši teisėjų savivaldos institucija yra formuojama išimtinai profesiniu pagrindu, dauguma jos narių yra išrinkti Visuotiniame teisėjų susirinkime³⁴, jai suteikti įgaliojimai informavimo konsultavimo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo srityse (Teismų įstatymo 120 str. 20¹–26 p.), todėl ši institucija santykiuje su kitomis valdžiomis (Įstatymų leidžiamąja ir Vykdomąja) yra teisėjų interesus atstovaujanti institucija (socialiniu partneriu). Tai, kad Teisėjų taryba yra konstitucinio lygmens aukščiausioji teismų ir teisėjų interesams atstovaujanti ir šiuos interesus ginanti savireguliacijos ir savivaldos institucija, taip pat atsvara politinio pobūdžio valstybės institucijoms, pabrėžia ir konstitucinės teisės ekspertai³⁵.

Toks dvejopas Teisėjų tarybos teisinis statusas apsprendžia šios teisėjų savivaldos institucijos ir Teismų įstatymo 44 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų teisėjų profesinių organizacijų santykį. Pirmiausia, Teisėjų taryba tose srityse, kuriose ji įgyvendina darbdavio plačiąja prasme atstovo teises ir pareigas, turėtų lygiaverčiais socialiniais partneriais pripažinti tinkamai įgaliotas teisėjų profesines organizacijas ir savo kompetencijos ribose, vadovaudamosi pamatiniais socialinės partnerystės principais (Darbo kodekso 161 str. 2 d.), su jomis derinti teisėjų darbo, socialinius ir ekonominius interesus. Antra, tose srityse, kuriose Teisėjų taryba įgaliota veikti kaip teisėjų interesams atstovaujanti institucija (socialinis partneris), ji, siekdama geresnių derybinių pozicijų derėdamasi su kitais socialiniais partneriais (pirmiausia su Lietuvos Respublikos politinės valdžios atstovais (Lietuvos Respublikos Seimu, Lietuvos Respublikos Prezidentu ir Lietuvos Respublikos Vyriausybe) turėtų būti suinteresuota išnaudoti tinkamai įgaliotų teisėjų profesinių organizacijų derybinį potencialą.

33 Teisėjų taryba yra Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje minima speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų.

34 Teisėjų taryba sudaroma iš teisėjų, kurių didžiąją dalį sudaro Visuotiniame teisėjų susirinkime išrinkti teisėjai, o trys teisėjai į šios institucijos sudėtį patenka *ex officio* (pagal pareigas), t. y. pagal pareigas Teisėjų tarybos nariais yra Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, Apeliacinio teismo pirmininkas, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas (Teismų įstatymo 119 str. 2 d.).

35 Egidijus Šileikis, „Teisėjų taryba ir Konstitucinis Teismas: teismų gynybos aspektai“, 2023 m. kovo 14 d., <https://www.teise.pro/index.php/2023/03/14/e-sileikis-teiseju-taryba-ir-konstitucinis-teismas-teismu-gynybos-aspektai/>.

3. Teisėjų teisė į streiką ir jos įgyvendinimo ypatumai

Europos Sąjungos valstybėse fiksuojami pavieniai atvejai, kai teisėjai, siekdami pagerinti savo darbo sąlygas, imasi konkrečių kolektyvinių veiksmų savo interesams apginti.

Daug diskusijų Ispanijos visuomenėje sukėlė 2009 m. vasario mėn. įvykęs 24 val. trukęs pirmasis masinis šios šalies teisėjų streikas³⁶, kurio metu apie 40 proc. iš 4 400 visų Ispanijos teisėjų reikalavo atlyginimų padidinimo, geresnių darbo sąlygų ir konkrečiai apibrėžto darbo krūvio. Streiką inicijavo dvi iš keturių tuo metu Ispanijoje veikusiųjų teisėjų asociacijų – Francisco de Vitoria teisėjų ir magistratų asociacija (Asociación de Jueces y Magistrados Francisco de Vitoria, AJFV) ir Nepriklausomas teismų forumas (Foro judicial Independiente, FJI), kitos dvi veikiančios teisėjų asociacijos atsisakė prisijungti prie streiko. Tokių teisėjų kolektyvinės savignos veiksmą kaip neteisėtą pasmerkė Ispanijos vyriausybė (po dviejų savaitių tai padaręs teisingumo ministras atsistatydino), taip išprovokuodama diskusijas dėl teisėjų teisės streikuoti. Šis teisėjų kolektyvinės savignos veiksmas suskaldė Ispanijos teisinę ir pilietinę bendruomenę. Vieni piliečiai akcentavo, kad, nepaisant Ispanijoje galiojančio draudimo teisėjams jungtis į profesines sąjungas, įstatymai tiesiogiai nedraudžia teisėjams streikuoti. Kitų nuomone, teisėjų streikas iš esmės galėtų būti prilyginamas vyriausybės ar parlamento streikui. Dar kiti, palaikydami teisėtus reikalavimus dėl teisėjų darbo sąlygų gerinimo ir suprasdami teisėtą streikuojančių teisėjų pasipiktinimą, negalėjo pritarti streikui kaip priemonei siekti tokių reikalavimų įgyvendinimo. Ispanijos teismų taryba (Consejo General del Poder Judicial, CGPJ) atsisakė kištis į streiko procesą ir išreiškė poziciją, kad Ispanijoje nėra teisinio pagrindo nei šio streiko pateisinimui, nei jo draudimui. 2009 m. vasario mėn. vykęs Ispanijos teisėjų streikas buvo rezultatyvus, t. y. tiesiogiai paveikė jo metu teisėjų keltų reikalavimų įgyvendinimą. Po kelių mėnesių (t. y. kovo 26 d.), siekdamas išvengti panašaus kolektyvinės savignos veiksmo pasikartojimo³⁷, naujasis teisingumo ministras Francisco Caamaño paskelbė trejų metų 600 mln. eurų vertės teismų modernizavimo planą ir inicijavo Socialinį susitarimą dėl teisingumo (angl. *Social Agreement for Justice*).

Ispanijoje 2023 m. balandžio 17 d. teisėjams ir prokurorams paskelbus tris valandas trukusį išpėjamąjį streiką, visoje šalyje neįvyko 20 000 teisminių procesų. 2023 m. gegužės 16 d. Ispanijos teisėjai ir prokurorai paskelbė neterminuotą streiką, taip siekdami, kad vykdomoji valdžia priimtų jų reikalavimus³⁸.

Nyderlandų teisėjai ir prokurorai, nepatenkinti kolektyvinių derybų dėl darbo

36 Apie tai žr. Esteban Villarejo, „Debate on legality of judiciary strike“, 2009 m. balandžio 13 d., <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2009/debate-on-legality-of-judiciary-strike>.

37 2009 m. birželio mėn. buvo paskelbtas dar vienas teisėjų streikas, kuris, kaip manyta, galėjo sulaukti daug stipresnės paramos nei ankstesnis (žr. Esteban Villarejo, „Debate on legality of judiciary strike“, 2009 m. balandžio 13 d., <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2009/debate-on-legality-of-judiciary-strike>).

38 Fernando Heller, „Spanish judges, prosecutors threaten government with indefinite strike“, EuroEFE.EU-RACTIV.es, 2023 m. gegužės 3 d., <https://www.euractiv.com/section/politics/news/spanish-judges-prosecutors-threaten-government-with-indefinite-strike/>.

užmokesčio eiga, 2023 m. vasario mėn. pirmą kartą istorijoje pagrasino vyriausybei pradėsiantys streiką dėl nepatenkinamų darbo sąlygų ir su tuo susijusiu darbuotojų trūkumu³⁹.

Vertinant, ar Lietuvos teisėjai turi teisę į streiką, ir jei taip, tai ar yra pakankamos teisinės prielaidos šiai teisei realizuoti, pirmiausia primintina, kad, kaip minėta, teisėjas turi Konstitucijoje ir įstatymuose numatytas Lietuvos Respublikos „piliečio teises ir laisves“ (Teismų įstatymo 44 str. 1 d.). Konstitucinėms pilietinėms teisėms ir laisvėms taip pat priskiriamos konstitucinės asociacijų ir susirinkimų laisvės⁴⁰, darbuotojų teisė į streiką. Ši teisė „yra pamatinė darbuotojų ir jų organizacijų teisė, suteikianti jiems galimybes ginti savo ekonominius ir socialinius interesus“⁴¹.

Teisė į streiką įtvirtinta Konstitucijos 51 straipsnyje („darbuotojai, gindami savo ekonominius ir socialinius interesus, turi teisę streikuoti“, „šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas“). Taigi pagal Konstituciją teisė į streiką suteikta konkreitiems subjektams – „darbuotojams“, šia teise gali būti naudojami „ekonominiams ir socialiniams interesams“ ginti, atskirais įstatymais yra nustatomi teisės į streiką „apribojimai“, „įgyvendinimo sąlygos“ ir „įgyvendinimo tvarka“. Remiantis Konstitucijos 51 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu teisiniu reglamentavimu galima teigti, kad esant konstituciškai pagrįstoms priežastims įstatymu ši teisė ir (arba) jos įgyvendinimas gali būti „apriboti“.

Kolektyvinius darbo ginčus dėl interesų reglamentuojančių teisės normų taikymo pagrindiniai principai įtvirtinti Darbo kodekso 234 straipsnyje, pagal kurį: 1) šio kodekso IV dalies „Darbo ginčai“ III skyriaus „Kolektyvinių darbo ginčų dėl interesų nagrinėjimas“ nuostatos taikomos (i) „ir kitiems asmenims, dirbantiems Lietuvos Respublikos užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais“ (įskaitant teisėjus), (ii) „ir juos atstovaujančioms profesinėms sąjungoms, turinčioms teisę į kolektyvines derybas ir kolektyvinių sutarčių sudarymą ir siekiančioms išspręsti dėl to kylančius kolektyvinius darbo ginčus dėl interesų“ (1 d.), tokiu atveju „asmenys, dirbantys Lietuvos Respublikos užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais [teisėjai], laikomi darbuotojais, o kitas santykių dalyvis (įmonė, įstaiga, organizacija) laikomas darbdaviu ar darbdavių organizacija“ (2 d.); 2) „įstatymai gali nustatyti asmenų, dirbančių Lietuvos Respublikos užimtumo įstatyme nurodytais darbo santykiams prilygintų teisinių santykių pagrindais [įskaitant teisėjus], ir jų atstovų teisės spręsti kolektyvinius darbo ginčus dėl interesų pagal šio skyriaus normas ribojimus ar įgyvendinimo ypatumus“ (3 d.).

Darbo kodekso 248 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti *ratione personae* draudimai skelbti streiką, kurie formuluojami kaip blanketinė teisės norma, tokio draudimo reglamentavimą

39 „Judges and prosecutors threaten unprecedented strike over working conditions“, *Dutch News*, 2023 m. vasario 22 d., <https://www.dutchnews.nl/2023/02/judges-and-prosecutors-threaten-unprecedented-strike-over-working-conditions/>.

40 Žr. *Oficialioji konstitucinė doktrina: svarbiausios nuostatos (1993–2020)* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2020), 255–263.

41 Plačiau apie tai žr. Rytis Krasauskas ir kt., *Kolektyvinė darbo teisė: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 475–479.

nukreipianti į teisę streikuoti ribojančius įstatymus. Skirtingai nuo kitų pareigūnų, kuriems specialiuose įstatymuose draudžiama streikuoti⁴², Teismų įstatyme teisė streikuoti nėra ribojama. Vadinas, Darbo kodekso III skyriaus nuostatos, reglamentuojančios kolektyvinių darbo ginčų dėl intereso nagrinėjimą, *mutatis mutandis* yra taikomos ir teisėjams. Žinoma, teisėjai, siekdami įgyvendinti šią teisę, privalo nepamiršti, kad streikas kaip *ultima ratio* galimas tik išnaudojus kitas priemones (Darbo kodekso 243 str. 2 d.). Taip pat teisėjai (jiems atstovaujančios profesinės organizacijos), prieš priimdami sprendimą streikuoti, turėtų įvertinti ypatingą savo konstitucinį statusą.

Išvados

Teisėjai turi pagrindines kolektyvines teises, t. y. jie, atstovaujami tinkamai įgaliotų profesinių organizacijų, turi teisę dalyvauti socialinės partnerystės procesuose, *inter alia* teisę nustatyta tvarka inicijuoti kolektyvinį darbo ginčą dėl intereso ir teisę streikuoti.

Ribota šiuo metu Lietuvoje veikiančių teisėjų profesinių organizacijų kompetencija laikytina esmine kliūtimi ginant joms priklausančių teisėjų darbo, socialinius ir ekonominius interesus, visapusiškai išnaudoti socialinės partnerystės mechanizmus. Norėdami maksimaliai realizuoti kolektyvines darbo teises, teisėjai turi užsitikrinti tinkamą savo interesų atstovavimą, todėl jiems siūloma atitinkamai koreguoti jau veikiančių teisėjų profesinių organizacijų įstatus arba steigti teisėjų profesinę sąjungą.

Teisėjų darbo, socialiniai ir ekonominiai interesai tiek, kiek jie susiję su papildomų biudžetinių asignavimų poreikiu, gali būti įtvirtinami ir ginami per tinkamai įgaliotas teisėjų profesines organizacijas, be kita ko, dalyvaujant tarpšakinio arba šakos lygiu vykdomose kolektyvinėse derybose dėl atitinkamo lygmens kolektyvinės sutarties sudarymo. Tokiose derybose darbdaviui plačiąja prasme atstovaujanti socialinės partnerystės šalimi laikytina

42 Draudimas streikuoti *ex lege* (pagal įstatymą) įtvirtintas vidaus tarnybos sistemos pareigūnams (Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto („Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas“, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1927; TAR, 2015, Nr. 2015-10814; TAR 2018, Nr. 2018-12049), 24 str. 7 p.), žvalgybos kontrolieriui (Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstatymo (TAR, 2021, Nr. 2021-26905) 9 str. 1 d. 7 p.), žvalgybos pareigūnams (Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 64-1931; 2012, Nr. 129-6463) 40 str. 1 d. 11 p.), vadovybės apsaugos tarnybos pareigūnams (Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4982; TAR, 2020, Nr. 2020-10898) 31 str. 1 d. 6 p.), diplomatams (Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 1999, Nr. 7-140; TAR, 2018, Nr. 2018-12064) 33 str. 1 d. 3 p.), Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pareigūnams (Lietuvos Respublikos finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 33-1250) 13 str. 1 d. 6 p.), prokurorams (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo (*Valstybės žinios*, 1994, Nr. 81-1514; 2003, Nr. 42-1919) 21 str. 3 d.), profesinės karo tarnybos kariams (Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 1998, Nr. 49-1325) 36 str. 7 d.), valstybės tarnautojams, einantiems valstybės ar savivaldybės institucijos ar įstaigos padalinio vadovo ar aukštesnės pareigos (Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 1999, Nr. 66-2130; 2002, Nr. 45-1708; TAR, 2018, Nr. 2018-12037; TAR, 2023, Nr. 2023-11556) 17 str. 1 d. 4 p.), specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams (Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 41-1162; TAR, 2017, Nr. 2017-21647) 23 str. 1 d. 6 p.).

Vyriausybė ar jos įgaliota institucija.

Užtikrinant teisėjų darbo sąlygas vienos iš pagrindinių teisėjų savivaldos institucijų – Teisėjų tarybos – vaidmuo yra dvilypis. Šios institucijos kompetencija įtvirtinta įstatymu ir apima tiek darbdavio plačiąja prasme atstovo teisių ir pareigų įgyvendinimą (daugiausia), tiek teisėjų darbo, socialinių ir ekonominių interesų atstovavimą informavimo konsultavimo, tarpinstitucinio bendradarbiavimo srityse.

Teisėjų teisinio statuso ypatumai apsprendžia ir socialinės partnerystės, kurioje dalyvauja teisėjai, specifika. Pirma, teisėjai turi įstatyme įtvirtintą teisę ir galimybę darbo, socialinius ir ekonominius interesus tiek, kiek jie nesusiję su papildomų biudžetinių asignavimų poreikiu, derinti, asmeniškai dalyvaujant priimant sprendimus tiesioginės demokratijos principu veikiančiose teisėjų savivaldos institucijose (Visuotiniame teisėjų susirinkime ir konkretau teismo, kuriame teisėjas atlieka savo pareigas, teisėjų susirinkime). Antra, visapusiška socialinė partnerystė turėtų būti įgyvendinama tarp Teisėjų tarybos ir tinkamai įgaliotų teisėjų profesinių organizacijų tose srityse, kuriose Teisėjų taryba įgyvendina darbdavio plačiąja prasme atstovo pareigas, o tose srityse, kuriose Teisėjų taryba įgaliota veikti kaip teisėjų interesus atstovaujanti institucija (socialinis partneris), turėtų būti siekiama šios teisėjų savivaldos institucijos ir tinkamai įgaliotų teisėjus atstovaujančios (-ių) organizacijos (-ų) sinergijos ginant teisėjų darbo, socialinius ir ekonominius interesus.

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF JUDGES' COLLECTIVE RIGHTS

Rytis Krasauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Judges have basic collective rights, i.e., they, being represented by duly authorized professional organizations, have the right to participate in social partnership processes, including the right to initiate a collective labor dispute for their interests and the right to strike. In order to fully realize these rights, judges must ensure adequate representation of their interests, so they are offered the ability to adjust the statutes of already operating professional organizations of judges or to establish a trade union of judges.*

The specifics of the social partnership in which judges participate are determined by the specifics of their legal status. When judges' representatives combine their work, social and economic interests to the extent that they are related to the need for additional budget allocations, the employer is represented in the broadest sense by the Government of the Republic of Lithuania or an institution authorized by it. The interests of judges, which are not related to the need for additional budget allocations, can be combined (i) by the participation of judges in the General Meeting of Judges, and in the meeting of judges of the specific court where

the judge performs their duties, and (ii) by the duly authorized professional organizations of judges negotiating with the Council of Judges in the areas where the latter fulfils the duties of the employer's representative. The competence of the Council of Judges includes, among other things, the representation of judges' work, social and economic interests; therefore, in order to achieve the most favorable result for judges in this area, effective cooperation between the Council of Judges and professional organizations representing judges should be aimed for in this area.

Keywords: *legal status of judges, social partnership, collective rights of judges, collective representation of judges, professional organizations of judges, judges' right to strike.*

Rytis Krasauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: kolektyvinė darbo teisė, socialinė partnerystė, darbo teisės konstitucionalizacija.

Rytis Krasauskas, Professor at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University, Doctor of Social Sciences (Law). Fields of research: collective labor law, social partnership, Constitutionalization of labor law.